

**GAYRISAFİ MİLLİ HASILAYA MALİ KURUMLAR
SEKTÖRÜNÜN KATKISINI HESAPLARKEN
KULLANILAN METODLAR**

Doç. Dr. Gürgân ÇELEBİCAN

Gayrisafi millî hasılaya malî kurumlar sektörünün katkısı, her ülkede küçüktür. Bununla beraber, bu sektörün katkısını hesaplama-
mada kullanılan metotlar uzun tartışmalara konu olmuşlardır. Tartış-
maların sebebi, malî kurumlar sektörünün gayrisafi millî hasılaya
yaptığı katkının hesaplanması sırasında, öteki sektörlerle oranla çok
daha karışık sorunların ortaya çıkmasıdır. Bugün de, üzerinde her-
kesin birleştiği ve her ülkede uygulanan elverişli bir metodun bulu-
nup ortaya konduğu söylenemez. Millî hasıla ve millî gelir metode-
lojisi yönünden gelişmiş ülkeler arasında bile, bu konudaki fikir
uyuşmazlıkları ve uygulama ayrılıkları sürüp gitmektedir.

Bu incelemenin ilk bölümünde, malî kurumlar sektörünün gayri-
safi millî hasılaya katkısını hesaplarken karşılaşılan sorunlar ve
bu sorunları çözmek amacıyla ortaya atılan çeşitli metodlar ele ali-
nacak, ikinci bölümde ise Türkiye'de uygulanmakta olan metod
açıklanmaya çalışılacaktır.

— I —

A. Malî Kurumlar Sektörünün Tanımlanması : Gayrisafi millî
hasılaya katkısını hesaplama-
mada kullanılabilecek çeşitli metodların
tartışmasına girişmeden önce, malî kurumlar sektörünü tanımla-
mak ve sınırlarını çizmek gereklidir. Böylelikle, bu sektöre giren
teşebbüslerle, öteki sektörlerde çalışan teşebbüsler arasında var olan
ayrılıklar daha iyi belirmiş, malî kurumların ortaya çıkardığı sorun-
ların niteliği daha iyi aydınlanmış olacaktır.

Malî kurumların diğer sektörlerdeki teşebbüslerden ayrıldığı
en önemli nokta, maddî mal veya ihtiyaçları doğrudan doğruya gi-
deren hizmetler üretmemeleridir. Bu kurumlara ait gelirlerin çok
önemli bir bölümünü, üretilen malların ve hizmetlerin satış hasılatı

değil, ödünç verilen veya yatırılan fonlar karşılığı olarak alınan faiz ve temettüler meydana getirmektedir. Başka bir deyişle, bu kurumlar gelirlerinin çok büyük bir bölümünü ödünç para verme ve ödünç para alma yoluyla kazanmaktadır. Bu özelliğe dayanarak malî kurumları, «gelirlerinin asıl bölümünü malî değerler üzerinde yaptıkları işlemlerden elde eden teşebbüsler» (1) olarak tanımlamak uygun olur. Bu tanıma göre bankalar, sigorta ortaklıkları, tarım kredi kooperatifleri, yatırım tröstleri, hisse senedi ve tahvillerin piyasaya arzını sağlayan veya hisse senetleri ve tahvillerin alım satımıyla uğraşan kurumlar, ödünç para veren diğer her türlü kurumlar gibi teşebbüsler malî kurumlar sektörüne girerler. Malî kurumların örneklerini daha fazla çoğaltmak mümkünse de gerekli değildir. Çünkü, tarihî ve iktisadî gelişim ayrılıkları yüzünden malî kurumların her ülkede az çok değişik şekillere büründükleri görülmektedir (2). Bununla beraber, bütün bu teşebbüslerin ortak yanı, gelirlerinin büyük bölümünü, ödünç para alma ve ödünç para verme işlemleri yoluyla kazanmalarıdır.

Ancak, malî kurumların yukardaki gibi tanımlanması, diğer sektörlerdeki teşebbüslerin faiz ve temettü şeklinde gelir elde etmedikleri anlamına gelmez. Meselâ, taksitle satış yapan ya da sermayesinin bir bölümüyle tahvil ve hisse senedi alan teşebbüsler, faiz veya temettü şeklinde bir gelir elde edebilirler. Fakat, bu yoldan kazanılan faiz veya temettü toplam gelir içinde çok küçük bir yer tuttuğundan teşebbüsü - yukardaki tanıma göre - malî kurum saymak mümkün olamaz. Aynı şekilde, malî kurumlar da gelirlerinin bir bölümünü müşterilerine sağladıkları hizmetler karşılığı elde ederler. Bununla beraber, hizmetler karşılığı elde edilen gelirler malî kurumların toplam gelirlerine oranla önemsizdir.

Malî kurumlar sektörünü sınırlamak için yukarda ortaya konan ölçüye her zaman bağlı kalmadığını belirtmek doğru olur. Birleşmiş Milletlerin ve OEEC'nin millî gelirle ilgili yayınlarında, «emlak komisyoncuları - house and estate agents» ve «kira toplama kurumları - rent collecting agents» gibi, gayrimenkuller üzerinde işlem

(1) U. K. Central Statistical Office: National Income Statistics, Sources and Methods, H.M.S.O., London 1956, s: 143.

(2) Malî kurumların sınıflandırılması hakkında bk. Birleşmiş Milletler: Bütün Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standard Tasnifi ve İndeksleri, Ankara 1960, Bölüm: 6 Ana Grup: 62 Grup: 620 ve Ana Grup: 63 Grup: 630.

yapan bazı teşebbüsler, bankalar ve sigorta ortaklıklarıyla birlikte ele alınmıştır(3). Bununla beraber, gayri menkul üzerinde işlem yapan teşebbüslerin, millî gelir metodolojisi yönünden, başka bir alanda, diyelim ki sanayi veya hizmetler sektöründe, çalışan bir teşebbüsten farkı yoktur. Aşağıda ele alınacak olan sorunlar, bu gibi teşebbüslerin katkısını hesaplarken ortaya çıkmaz. Bu yüzden, incelememizde gayrimenkul üzerinde işlem yapan teşebbüsler, malî kurumlar sektörü içinde ele alınmayacaktır.

B. Malî Kurumlar Sektörü Dışında Kalan Teşebbüslerin Gayrisafi Millî Hasılaya Katkısını Hesaplamada Kullanılan Genel Metod :

Malî kurumlar sektörünün gayrisafi millî hasılaya (veya millî gelire) katkısını hesaplarken karşılaşılan sorunları daha iyi belirtebilmek için, bu sektör dışında kalan bir teşebbüsün (veya sektörün) katkısını hesaplamada kullanılan metod hakkında genel bir fikir vermek uygun olacaktır.

Bir teşebbüsün (veya bir sektörün) gayrisafi millî hasılaya katkısını hesaplarken kullanılan genel metod, bu teşebbüsün (veya sektörün) bir yıl içinde çeşitli üretim faaliyetleri sonucu elde ettiği toplam gelirle, teşebbüsün (veya sektörün) diğer teşebbüslerden (veya sektörlerden) satın alıp carî üretimde kullandığı mal ve hizmetlerin değeri arasındaki farkı bulmaktır. Bu hesabı yapabilmek için, teşebbüsün (veya sektörün) bir yıl içinde giriştiği çeşitli üretim faaliyetlerinden elde edilen gelirleri ve söz konusu üretim faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için yapılan harcamaları tesbit etmek gerekir.

Teşebbüsün (veya sektörün) üretim faaliyetlerinden elde ettiği gelirler, çeşitli kaynaklardan doğmuş olabilirler. Bu kaynaklar içinde en önemli olanı, teşebbüsün (veya sektörün) üretmiş olduğu malların ve hizmetlerin piyasada cari fiat üzerinden satılmasıdır. Bu kaynaktan doğan gelir, teşebbüsün (veya sektörün) bir yıl içinde sattığı mal veya hizmet miktarının piyasa fiatı ile çarpımına eşittir. Yalnız, teşebbüsün (veya sektörün) bir yıl içinde sattığı malların bir bölümü aynı yıl içinde üretilmiş olmayabilir. Başka bir deyişle, geçmiş yıllarda üretilmiş olan mallar, millî gelir hesabının ilişkin ol-

(3) United Nations: A System of National Accounts and Supporting Tables, New York 1960, Appendix: 1, item: 8, s: 38; OEEC: A Standard System of National Accounts (1958 ed.), Paris 1959, table: 1.8, s: 19, 55.

duğu yıl içinde satılabilir. Bu durumda, teşebbüsün (veya sektörün) yıllık satış geliri, o yıl içinde fiilen üretilen malların değerinden fazlalık gösterecektir. Oysa millî gelir hesapları, sadece belli bir yıl içinde üretilen malların ve hizmetlerin değerini kapsar. Yıl içinde üretilen malların değerini bulabilmek için toplam satış gelirlerinden, daha önceki yıllarda üretilmiş malların satışıyla elde edilen gelirleri düşmek gerekir. Buna karşılık, teşebbüsün (veya sektörün), millî gelir hesabının ilişkin olduğu yıl içinde üretmiş olduğu halde aynı dönem içinde satamayıp stok ettiği mallar bulunabilir. Bu durumda, satılmayıp teşebbüsün (sektörün) elinde kalan malların değeri satış gelirleri arasında yer almayacaktır. Halbuki bu çeşit mallar, hesapların ilişkin olduğu yıl içinde yapılan üretimin bir sonucu, başka bir deyişle, o yıl yaratılan millî hasılanın bir bölümüdür. Teşebbüsün (veya sektörün) bilfiil ürettiği malların değerini bulabilmek için, satılmayıp stoklanan malların cari fiyatlar üzerinden hesaplanan değerini toplam satış gelirlerine eklemek gerekir. Gerek teşebbüsün (veya sektörün) geçmiş yıllarda üretilmiş olan mal stoklarından yaptığı satışların, gerekse içinde bulunulan yılda üretilmiş fakat satılmadıkları için stoklara katılmış malların değeri «envanter değişimleri» adını alır. Teşebbüsün (veya sektörün) gelirleri arasında, stoklardan yapılan satışın hasılatı negatif, stoklara katılan malların değeri ise pozitif bir kalem olarak gösterilir. Başka bir deyişle, gayrisafi millî hasılaya katkısı hesaplanmak istenen teşebbüsün (veya sektörün) geçmiş yıllarda ürettiği malların satışından elde ettiği hasılat satış gelirleri toplamından düşülür; cari yıl içinde üretildiği halde satılmayıp stoklara katılan malların piyasa değeri bu gelirlere eklenir.

Teşebbüsün (veya sektörün), yıl içinde elde ettiği diğer gelirler, başka teşebbüslerden (veya sektörlerden) sağlanan faiz ve temettüer ile devletten alınan malî yardımlar (sübvansiyonlar) dır. Eğer teşebbüs (veya sektör), başka teşebbüs (veya sektör)lere kredi açmış, onların çıkardıkları hisse senetlerini veya tahvilleri satın almışsa, üretime bu şekilde katılımının karşılığını faiz veya temettü olarak alır. Öte yandan, devlet üretim faaliyetini teşvik etmek amacıyla teşebbüs (veya sektör)e malî yardım yapmış olabilir. Bütün bunlar, teşebbüsün (veya sektörün) yıl içinde elde ettiği gelirlerin bir bölümünü meydana getirecektir. Şu duruma göre, bir teşebbüsün (veya sektörün), millî gelir hesabının ilişkin olduğu yıl içindeki

toplam gelirleri, satış hasılatının, envanter değişmelerinin, alınan faiz, temettü ve sübvansiyonların toplanması ile elde edilmektedir.

Teşebbüsün (veya sektörün) bir yıl içinde çeşitli kaynaklardan sağladığı bu gelirler, aynı süre içinde yer alan üretim faaliyetleri sebebiyle yapılan giderleri karşılamakta kullanılır. Eğer, teşebbüsün (veya sektörün) gelirleri ile giderleri arasında olumlu bir fark ortaya çıkarsa bu miktar kârı meydana getirir. Teşebbüsün (veya sektörün) bir yıl içinde yaptığı giderlerin, başka bir deyimle tahsislerin, en önemli bölümü, başka teşebbüslerden (veya sektörlerden) satın alıp cari üretimde kullandığı malların ve hizmetlerin bedelleridir. Gerçekten üretim faaliyeti, başka teşebbüslerce (veya sektörlerce) daha önce üretilmiş olan malların ve hizmetlerin kullanılmasına yol açar. Bir iplik fabrikasının üretim yapabilmesi için başka teşebbüslerden pamuk, enerji, büro malzemesi v.s. satın alması, belki bir depo kiralaması, nakliye hizmetlerinden faydalanması gerekebilir. Bu teşebbüsün yarattığı katma değeri bulabilmek için, diğer teşebbüslerden satın alınıp üretimde kullanılan malların ve hizmetlerin değerini, üretilen ipliklerin değerinden düşmek gerekecektir. Ancak düşülecek miktar, teşebbüsün yıl içinde satın aldığı bütün malların ve hizmetlerin değeri değil, fiilen üretimde kullanılan malların ve hizmetlerin değeri, başka bir deyişle, diğer teşebbüslerden (veya sektörlerden) satın alınan malların ve hizmetlerin câri üretime isabet eden bölümü olmalıdır.

Teşebbüsün (veya sektörün) giderleri başka bir deyimle tahsisleri arasında yer alan önemli bir kalem de, işçi ve memurlara ödenen ücret ve maaşlardır. Ancak, işçilere ve memurlara, ücret ya da maaş olarak doğrudan doğruya yapılan ödemeler, emek unsurunu üretimde kullanmaktan doğan giderlerin tümünü meydana getirmez. İşçilerin ve memurların sosyal sigortalara katılma payları, ücret ve maaşların ödenmesinden önce kesilmekte olabilir veya işverenin kendisi de çalıştırdığı işçiler ve memurlar adına sosyal sigortalara katılabilir. Bu durumda, gerek işçiler ve memurlardan yapılan kesintiler, gerekse işverenin ödediği sosyal sigortalara katılma payları, ücret ve maaşlar toplamına eklenir veya onu tamamlayıcı bir kalem olarak gösterilir. Ayrıca, işverenin işçilere ve memurlara yaptığı doğum, ölüm, tedavi yardımı, çocuk zammı gibi sosyal giderler ile onlara sağladığı parasız yemek, giyim eşyası v.s. dolayısıyla meydana gelen giderler de maaş ve ücretler arasında yer alır.

Teşebbüsün (veya sektörün) tahsisleri arasında görülen bir kalem de «aşınma ve eskime payları»dır. Toplam gelirlerin bir bölümü, üretimde kullanılan sermaye mallarının amortismanı için ayrılır. Gerçekte, eskime ve aşınma payları, ayrıldıkları yıl içinde yapılmış bir harcama değildir; fakat o yıl içinde meydana geldiği farzedilen aşınmayı temsil etmektedirler.

Üretimde kullanılan sermayenin bir bölümü başka teşebbüslerden (veya sektörlerden) ödünç alınmışsa, karşılık olarak ödenen faizler tutarı da tahsisler arasında yer alır. Aslında ödenen faizler, ödünç alınan sermayenin sağladığı hizmetin karşılığıdır.

Teşebbüsün (veya sektörün) ödediği vergiler, genel giderlerin bir bölümünü meydana getirir. Bunları, kurumlar vergisi ve diğer vergiler olarak ikiye ayırmak uygun olur; çünkü, kurumlar vergisi teşebbüsün (veya sektördeki teşebbüslerin) kârı üzerinden alınır ve ödenen verginin miktarı teşebbüsün kârına göre değişir. Buna karşılık teşebbüs, kâr elde etse de etmese de, sırf üretim faaliyetinde bulunması sebebiyle, gider vergisi gibi, dolaylı vergiler ödemek zorundadır. Bunların bir kısmı, üretilen malların satılması halinde ödenir; başka bir deyişle, ödenen vergi miktarı satış hacmine bağlıdır. Fakat, yaygın muamele vergilerinde olduğu gibi, bir kısım vergilerin, teşebbüs içinde üretimin bir safhasından başka bir safhasına geçilmesi halinde ödenmesi de mümkündür. Bu takdirde, üretilen malların satılıp satılmadığına bakılmaksızın vergi ödenir.

Buraya kadar sayılanlardan, kurumlar vergisi dışında kalan kalemlerin toplanması, teşebbüsün (veya sektörün) üretim faaliyetleri sırasında yaptığı toplam giderleri (veya toplam tahsisleri) verir. Toplam gelirler ile toplam giderler arasında olumlu bir fark varsa, bu teşebbüste (veya sektörde) meydana gelen kâra eşittir. Kârı da, tahsis edildikleri yerlere göre, çeşitli bölümlere ayırmak mümkün olabilir. Gerçekten, yukarıda açıklandığı gibi, kârın bir bölümü kurumlar vergisini ödemekte kullanılır; bir bölümü ortaklara temettü olarak dağıtılır. Yıl içinde meydana gelen kârın önemli bir bölümünün ise ortaklara dağıtılmayarak yedek akçe olarak ayrıldığı sık sık görülmektedir.

Teşebbüsün (veya sektörün), unsurları yukarıda açıklanan toplam gelirleri ile toplam giderleri (tahsisleri) nin birbirine eşit olması zorunludur. Bu eşitlik, gerek gelir gerekse gider kalemlerinin ta-

rif edilmiş şekliinden ve kârın bakiye bir unsur olmasından doğmaktadır. Teşebbüsün toplam gelirleri ile toplam giderlerini (tahsislerini) farazi bir tabloda göstermek suretiyle bu eşitliğin meydana gelişini açıklamak ve yukardan beri yapılan izahları özetlemek mümkün olabilir :

TEŞEBBÜS (veya SEKTÖR)

<u>GELİRLER</u>		<u>TAHSİSLER</u>	
Satış gelirleri	: 1.000.000	Diğer teşebbüslerden (veya sektörlerden) satın alınan mallar ve hizmetler	: 700.000
Envanter değişimleri	: 200.000	Ücretler ve maaşlar	: 200.000
Alınan faizler	: 40.000	Sosyal sigortalara katılma payları	: 30.000
Alınan temettüleri	: 20.000	Aşınma ve eskime payları	: 70.000
Sübvansiyonlar	: 15.000	Ödenen faizler	: 60.000
		Kurumlar Vergisi dışında kalan vergiler	: 50.000
		Kâr	: 165.000
		Kurumlar vergisi	: 45.000
		Ödenen temettüleri	: 100.000
		Dağıtılmamış kârlar	: 20.000
TOPLAM	: 1.275.000	TOPLAM	: 1.275.000

Teşebbüsün (veya sektörün) yıl içindeki toplam gelirlerini ve toplam tahsislerini bu yolla bulduktan sonra, gayrisafi millî hasılaya yaptığı katkıyı hesaplamak kolaylaşmış olmaktadır. Gayrisâfi millî hasılaya teşebbüsün (veya sektörün) katkısını bulabilmek için yukardaki tabloda iki işlem yapmak gerekir :

Önce, «diğer teşebbüslerden (veya sektörlerden) satın alınan mallar ve hizmetler» kalemini toplam gelirlerden çıkarmalıdır. Gerçekten, bu mallar ve hizmetler, başka teşebbüsler (veya sektörler) tarafından üretilmişlerdir. İnceleme konusu olan teşebbüs (veya sektör), satın aldığı malları ve hizmetleri üretimde kullanarak değerlerinin artmasını sağlamıştır. Bu duruma göre, üretim sonunda meydana gelen değerden, üretimde kullanılmak üzere satın alınan malların ve hizmetlerin değeri çıkartılmalıdır ki, inceleme konusu olan teşebbüsün (veya sektörün) faaliyetinden doğan gelir artışı (katma değer) bulunabilsin.

İkinci olarak, tabloda hem gelirler hem de tahsisler arasında yer alan faizler ile temettüler konsolide edilmeli ve sübvansiyonlar kalemi gelirler arasından çıkartılmalıdır. Teşebbüs (veya sektör) hem faiz aldığı, hem de faiz ödediğine göre, gelirlerinden faiz ödemelerine ayırdığı safi miktarı bulabilmek için ödediği faizlerden, aldığı faizleri çıkartmak gerekir. Aynı şekilde, teşebbüsün (veya sektörün) ödediği safi temettü miktarını elde edebilmek için ödenen temettülerden, alınan temettüler düşülmelidir. Öte yandan, devletin ödediği sübvansiyonlar, teşebbüsün (veya sektörün) ürettiği malların piyasa değerinin, gerçek maliyetin altına düşmesi sonucunu doğurmaktadır. Başka bir deyişle, üretilen malların maliyeti, bu malların piyasa değerinden sübvansiyon miktarı kadar fazlalık gösterir. Oysa, gayrisafi millî hasıla piyasa fiyatları üzerinden hesaplanır. Eğer, - aşağıda açıklanacağı gibi - teşebbüsün (veya sektörün) piyasa fiyatlarıyla hesaplanan gayrisafi millî hasılaya katkısını bulabilmek için tahsisler sütunu esas alınır, ortaya çıkacak sonuç, teşebbüsün (veya sektörün) yarattığı malların ve hizmetlerin piyasa değerlerinden sübvansiyonlar toplamına eşit bir miktarda fazla olur. Bu yüzden, malların piyasa değeri ile maliyeti arasındaki eşitliği sağlayabilmek için sübvansiyonların hem gelirler, hem de tahsisler toplamından çıkartılması gerekir.

Bu işlemler yapıldıktan sonra tablo, aşağıdaki şekli alacaktır:

TEŞEBBÜSLER (veya SEKTÖR)

GELİRLER

Satış gelirleri	: 1.000.000
Envanter değişimleri	: 200.000
Diğer teşebbüslerden (veya sektörlerden) satın alınan mallar ve hizmetler	: -700.000

TOPLAM : 500.000

TAHSİSLER

Ücretler ve maaşlar	: 200.000
Sosyal sigortalara katılma payları	: 30.000
Aşınma ve eskime payları	: 70.000
Faizler (safi)	: 20.000
Kurumlar Vergisi dışında kalan vergiler	: 50.000
Kâr	: 145.000
Kurumlar Vergisi	: 45.000
Temettüler (safi)	: 80.000
Dağıtılmamış kârlar	: 20.000
Sübvansiyonlar	: -15.000

TOPLAM : 500.000

Tablodaki görüldüğü gibi ,daha önce açıklanan çıkartmaların yapılması, toplam gelirler ile tahsisler toplamı arasındaki eşitliği bozmamaktadır. Ancak, bu tablodaki toplamlar, önceki tablonun toplamlarından önemli ölçüde küçüktür. Bunun sebebi, birinci tablodaki toplamların başka teşebbüslerde (veya sektörlerde) yaratılan değerleri de içine almasına karşılık, ikinci tablodaki toplamların sadece söz konusu teşebbüste (veya sektörde) yaratılan gayrisafi katma değeri ifade etmeleridir. Gerçekten, tablonun tahsisler sütununda teşebbüsün (veya sektörün) katkısı, gelirlerin teşekkülü yönünden hesaplanmaktadır. Gelirler sütununda ise, teşebbüsün (veya sektörün) yarattığı katma değere üretim yönünden varılmaktadır. Başka bir deyişle, teşebbüsün (veya sektörün) millî gelire katkısını tahsisler sütunundaki toplam (vasıtalı vergiler ile aşınma ve eskime payları düşüldükten sonra), gayrisafi millî hasılaya katkısını ise gelirler sütunundaki toplam göstermektedir.

C. Genel Metodun Malî Kurumlar Sektörüne Uygulanmasından Doğan Sonuçlar : Bir önceki kesimde açıklanan genel metod, malî kurumların gayrisafi millî hasılaya (veya millî gelire) katkısını hesaplamak için kullanıldığında, gerçeğe uymayan sonuçlar ortaya çıkmakta, büyük gelirlerin teşekkül ettiği bu sektörde malî kurumların katkısı çok küçük bir miktar, hattâ bazı hallerde negatif bir büyüklük olarak görülmektedir. Bunun sebebi, yukardaki «A» kesiminde tanımlanan malî kurumlar içinde yer alan bankaların gelir kaynakları arasında faizlerin çok büyük bir öneme sahip olmasıdır. Bilindiği gibi bankalar, gelirlerini ürettikleri malların satışından değil, fertlere ve teşebbüslere açtıkları krediler dolayısıyla aldıkları faizlerden, sahip oldukları hisse senetlerine verilen temettülden ve müşterilerine yaptıkları çeşitli bankacılık hizmetleri karşılığı elde ettikleri ücret, komisyon v.s. den sağlamaktadırlar. Bu gelirler içinde en önemli yeri faizler kaplamaktadır. Bankalar, faiz gelirlerini, esas itibarıyla, mudilerinden topladıkları mevduatı müşterilerine borç vermek suretiyle elde ederler. Bankalar, mevduat karşılığında mudilere faiz ödedikleri gibi, açtıkları krediler karşılığında müşterilerinden de faiz alırlar. Böylece bankalar, düşük faiz ödeyerek topladıkları paraları daha yüksek faizle borç vermekte ve aradaki faiz farkından yararlanmaktadırlar. Bu sebeple, bankaların aldıkları faizler, ödedikleri faizler toplamından daima daha büyük olmakta, dolayısıyla konsolidasyon sonucunda tahsisler sütununda yer alan faiz kalemi negatif bir değer kazanmaktadır. Faiz

kaleminin negatif olması, tahsisler sütununun toplamını küçültmektedir.

Farazi bir bankanın konsolidasyondan önceki ve sonraki gelir ve tahsis kalemlerini iki ayrı tabloda toplamak suretiyle, genel metodu malî kurumlar sektörüne uygulamanın elverişsizliği ortaya konabilir :

BANKA

GELİRLER

Alınan faizler	: 1.500.000
Alınan temettüler	: 150.000
Banka hizmetleri karşılığı alınan ücret, komisyon vs. :	250.000

TOPLAM : 1.900.000

TAHSİSLER

Diğer teşebbüslerden satın alınan mallar ve hizmetler	: 120.000
Ücretler ve maaşlar	: 400.000
Sosyal sigortalara katılma payları	: 50.000
Aşınma ve eskime payları	: 20.000
Ödenen faizler	700.000
Kurumlar Vergisi dışında kalan vergiler	: 65.000
Kâr	: 545.000
Kurumlar Vergisi	60.000
Ödenen temettüler	445.000
Dağıtılmamış kârlar	40.000

TOPLAM : 1.900.000

Tablodaki tahsisler sütununda yer alan «diğer teşebbüslerden satın alınan mallar ve hizmetler» içine, bankanın reklâm şirketlerinden sağladığı hizmetler, kiraladığı binalar karşılığı ödediği paralar, kullandığı büro malzemesinin bedeli, elektrik, telefon ücreti v.s. gibi masraflar girmektedir.

Bu bankanın gayrisafi millî hasılaya (veya millî gelire) katkısını hesaplayabilmek için, bir önceki kesimde açıklanan genel metod kullanılırsa elde edilecek sonuç, bankanın kârına oranla çok küçük olacaktır. Hatta, diğer teşebbüslerden satın alınan malların ve hizmetlerin değeri yeteri kadar büyük veya ödenen faizlerin tutarı ya da banka hizmetleri karşılığı alınan ücret, komisyon v.s.nin miktarı çok küçük olursa, bankanın millî hasılaya (veya millî gelire) katkısı negatif bir büyüklük olarak ortaya çıkacaktır. Aşağıdaki tabloda

bu durum açıkca belirlemekte ve yıl içinde 545,000 lira gayrisâfi kâr elde eden bankanın piyasa fiyatlarıyla hesaplanan gayrisâfi millî hasılaya katkısı 130.000 lira, millî gelire katkısı ise 45.000 (=130.00 - 20.000 - 65.000) lira olarak görülmektedir.

BANKA

GELİRLER

Banka hizmetleri karşılığı
alınan ücret komisyon vs. : 250.000
Diğer teşebbüslerden satın
alınan mallar ve hizmetler : -120.000

TAHSİSLER

Ücretler ve maaşlar : 400.000
Sosyal sigortalara katılma
payları : 50.000
Aşınma ve eskime pay-
ları : 20.000
Ödenen faizler (safi) -800.000
Kurumlar Vergisi dışında
kalan vergiler : 65.000
Kâr : 395.000
Kurumlar
Vergisi : 60.000
Temettüleri
(safi) : 295.000
Dağıtılmamış
kârlar. : 40.000

TOPLAM : 130.000

TOPLAM : 130.000

Yukardaki tablonun yakından incelenmesi sonunda anlaşılacağı gibi, bankanın ödediği faizlerle aldığı faizler arasındaki farkın büyük ya da küçük oluşu sadece kâr kalemini etkilemekte, tahsisler veya gelirler sütununun konsolidasyondan sonraki toplamını değiştirmemektedir. Meselâ, eldeki fonların hepsi ikraz edilemediği için bankanın yıl içinde aldığı faizlerin tutarı 1.500.000 lira yerine 1.300.000 lira olsa, bankanın piyasa fiyatları ile hesaplanan gayrisâfi millî hasılaya katkısı yine 130.000 lira, millî gelire katkısı da yi-

ne 45.000 lira olarak görünecektir (4). Görüldüğü gibi, genel metod uygulandığında, alınan faizler ile ödenen faizler arasındaki fark ne olursa olsun, bankanın gayrisâfi millî hasılaya (veya millî gelire) katkısı değişmemektedir. Bu duruma göre, genel metod bankalara uygulandığı zaman, bu alanda teşekkül etmiş olan gelirlerin bir bölümünün gözden kaçırıldığı, millî hasıla toplamına sokulmadığı ya da başka sektörlerin gelirleri içinde ele alındığı sonucuna varmak yanlış olmaz.

D. Malî Kurumlar Sektörünün Katkısını Hesaplamada Kullanılan Metodlar : Malî kurumlar sektörünün gayrisafi millî hasılaya katkısını hesaplariken karşılaşılan güçlükleri çözebilmek için başka yollar aranmış, çeşitli metodlar geliştirilmiştir.

a) Malî kurumları «fertler topluluğu» sayan metod: Başvurulan yollardan bir tanesi, bankaların ve genel olarak malî kurumların herhangi bir «fertler topluluğu» gibi hareket ettikleri varsayımını kabul ederek, malî kurumlarca alınan faiz ve temettülerin dolayısıyla şahıslara aktarıldığını farzetmektir. Bu metodun kabul ettiği varsayımına göre malî kurumlar, faiz ve temettü geliri elde etmek için bir araya gelmiş şahısların toplamından başka bir şey değildir. Dolayısıyla, malî kurumların elde ettikleri faiz ve temettüler kendilerinde kalmamakta, şahıslara aktarılmaktadır. Malî kurumların ka-

(4)

BANKA**GELİRLER**

Banka hizmetleri karşılığı
alınan ücret, komisyon vs : 250.000
Diğer teşebbüslerden satın
alınan mallar ve hizmetler: -120.000

TAHSİSLER

Ücretler ve maaşlar : 400.000
Sosyal sigortalara katılma
payları : 50.000
Aşınma ve eskime payları : 20.000
Faizler (safi) : -600.000
Kurumlar Vergisi dışında
kalan vergiler : 65.000
Kâr : 195.000
Kurumlar
Vergisi : 60.000
Temettüler
(safi) : 95.000
Dağıtılmamış
kârlar. : 40.000

TOPLAM : 130.000

TOPLAM : 130.000

zandıkları faiz ve temettüler şahıslara ücret, maaş ve temettü olarak dağıtılmaktadır. Bu durumda, malî kurumların millî gelire katkısını bulabilmek için, bir yıl içinde ödenen ücretler ve maaşlar ile meydana gelen kârı toplamak yeterli olmaktadır. Görüldüğü gibi, bu metodla yapılan hesaplamada, malî kurumların câri yıl içinde elde ettikleri faiz ve temettülerle ödedikleri faiz ve temettüler arasında bir konsolidasyona gidilmemektedir. Elde edilen ve ödenen faiz ve temettüler arasındaki sâfi farkın, ücretler ve maaşlar kalemiyle kâr kaleminin toplamı olarak belireceği düşünülmektedir.

Gelirleri ve tahsisleri bir önceki kesimde gösterilmiş olan bankaya bu metod uygulanırsa, bankanın millî gelire katkısı, ücretler ve maaşların (400.000), sosyal sigortalara katılma paylarının (50.000) ve kârın (545.000) toplamına (995.000) eşit olmaktadır. Bankanın piyasa fiyatları ile hesaplanan gayrısafi millî hasılaya katkısını bulabilmek için, bu toplama «aşınma ve eskime payları»nın (20.000) ve «kurumlar vergisi dışında kalan vergiler» in (65.000) eklenmesi gerekmektedir. Bu misalde, piyasa fiyatları üzerinden hesaplanan gayrısafi millî hasılaya bankanın katkısı, 1.080.000 liraya eşit olmaktadır.

Malî kurumları «fertler topluluğu» olarak ele alan metod, bir önceki kesimde açıklanan genel metoda oranla gerçeğe daha yaklaşık bir sonuç vermektedir. Gayrısafi millî hasılaya (veya millî gelire) malî kurumların katkısı bu yoldan hesaplanınca, ortaya çıkan sonuç, inceleme konusu sektörde meydana gelen gelirlerin önemiyle orantılı olmaktadır. Bununla beraber, malî kurumları fertler topluluğu sayan metodun başlıca iki kusuru vardır: Bunlardan biri, metodun hareket noktasını meydana getiren varsayımın gerçekçi olmayışıdır. Malî kurumlar, «fertler topluluğu» olmadıkları gibi, bu kurumların elde ettikleri faiz ve temettülerin tamamı da doğrudan doğruya fertlere aktarılmamaktadır. Gerçekte, malî kurumların sağladıkları faiz ve temettü gelirlerinin hepsi fertlerin eline geçmemekte, bu gelirlerin önemli bir bölümü kurumlar vergisi olarak devlete veya temettü ya da faiz olarak diğer teşebbüslere gitmekte yahut dağıtılmamış kârlar olarak kurumda kalmaktadır. Malî kurumların elde ettikleri faiz ve temettü gelirlerinin doğrudan doğruya fertlere aktarıldığı varsayımı, özellikle, millî muhasebe hesap-

ları yönünden sakıncalıdır. Çünkü bu takdirde, meydana gelen gelirlerin, millî muhasebe hesapları arasındaki dağılımı gerçeğe uymayan şekilde değişmiş olmaktadır.

Malî kurumları «fertler topluluğu» sayan metodun ikinci kusu-ru, bankalar dışında kalan teşebbüslerin tahsisler sütunundaki «diğer teşebbüslerden satın alınan mallar ve hizmetler» kalemini olduğundan küçük göstermek suretiyle, bu teşebbüslerin gayrisafi millî hasılaya (veya millî gelire) yaptıkları katkının gereksiz yere büyümesine yol açmasıdır. Gerçekten de teşebbüsler, —diğer bütün müşteriler gibi— bankalardan elde ettikleri hizmetler karşılığında, bu hizmetlerin gerçek maliyetlerinin çok altında kalan ücret veya komisyon öderler. Başka bir deyişle bankalar, müşterilerine sağladıkları hizmetleri, maliyetlerinin çok altında kalan bir fiyata satarlar. Banka hizmetlerinin maliyeti ile satış fiyatı arasındaki fark, bankaların düşük faizle topladıkları paraları daha yüksek faizle borç vererek sağladıkları gelirden karşılanır. Böylece bankalar, sağladıkları hizmetleri satın alan müşterilerine bir çeşit sübvansiyon vermiş olmaktadırlar. Bu duruma göre, teşebbüslerin banka hizmetleri karşılığında ödemiş oldukları ücretler, komisyonlar, v.s. «diğer teşebbüslerden satın alınan mallar ve hizmetler» kalemine gerçek maliyetlerinin altında kalan bir değer ile girmiş olmaktadırlar. Başka bir deyişle, teşebbüslerin kâr kalemleri, banka hizmetlerinin satış fiyatları ile gerçek maliyetleri arasındaki fark kadar artmaktadır. Teşebbüslerin gayrisafi millî hasılaya yaptıkları gerçek katkıyı bulabilmek için, banka hizmetlerinin satış fiyatı ile maliyeti arasındaki farkın, «diğer teşebbüslerden satın alınan mallar ve hizmetler» kalemine eklenmesi gerekir. Bu durumda, yukarıdaki «B» kesiminde incelenen teşebbüsün bankalardan sağladığı hizmetlerin satış fiyatı maliyet fiyatından diyelim 15.000 lira düşük ise, bu teşebbüsün gayrisafi millî hasılaya katkısı, aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, (485.000) olacaktır. Dikkat edilmiş olacağı üzere, bankacılık hizmetleri gerçek maliyetleri üzerinden hesaba katıldıklarında, malî kurumlar dışında kalan teşebbüslerin gayrisafi millî hasılaya katılma payları azalmaktadır.

TEŞEBBÜS (veya SEKTÖR)

GELİRLER

Satış gelirleri	: 1.000.000
Envanter değişimleri	: 200.000
Diğer teşebbüslerden (veya sektörlerden) satın alınan mallar ve hizmetler (700.000 + 15.000)	: -715.000
TOPLAM	: 485.000

Ancak, fiilen yapılan giderlerin üzerinde bir gider unsurunun teşebbüslere izafe edilmesi, bankaların gelirler sütununda da buna karşıt ve eşdeğer bir değişikliğin yapılmasını, başka bir deyişle, aynı miktarda gelirin de bankalara izafe edilmesini zorunlu kılar. Gerek teşebbüslerin gerekse bankaların gelirler ve tahsisler sütunlarında yapılacak değişmelerin mantıklı sonuçlarına kadar götürülmesi halinde ise, bankaların ve genel olarak malî kurumların gayri-safi millî hasılaya katkısını hesaplama metodunda temelli değişiklikler ortaya çıkmış olur. Bu değişikliklerin meydana getirdiği hesaplama yoluna «izafe (imputation) metodu» adını verebiliriz.

b) İzafe (imputation) metodu : Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtının daha önce adı geçen raporunda tavsiye olunan ve bugün özellikle A.B.D.'de kullanılan izafe metodu, malî kurumların belli bir süre içinde gerçekten kazandıklarının üstünde gelir elde ettikleri, buna karşılık, aynı süre içinde gerçek giderlerinden daha fazla harcama yaptıkları varsayımına dayanmaktadır. Başka bir deyişle, bu metod, malî kurumlara, dolayısıyla diğer teşebbüslere ve kişilere, gerçekteki miktarların üzerinde gelir ve gider unsurları izafe etmektedir. Metodun, çeşitli malî kurumların büyük bir kesimine uygulanışı ayrıntılar yönünden bazı farklar gösterse bile, esas bakımından aynıdır. Bu incelemede, izafe metodunun önce bankalara, daha sonra sigorta kurumlarına uygulanış şekli ele alınacaktır.

İzafe metodunun amacı, malî kurumların müşterilerine sağladıkları hizmetlerin gerçek değerini millî gelir hesaplarının kapsamına almaktır. Yukarıda da açıklamaya çalışıldığı gibi, malî kurumlardan olan bankalar, müşterilerine sağladıkları hizmetler karşılığında, bunların gerçek maliyetinden daha küçük olan ücret veya komisyon almaktadırlar. Bu hizmetlerin maliyeti ile alınan ücret

veya komisyonlar arasındaki fark, bankaların diğer faaliyetlerden elde ettikleri faiz ve temettülerle karşılanmaktadır. Bu duruma göre bankaların, millî gelir metodolojisini yakından ilgilendiren iki çeşit faaliyeti vardır :

i) Bankalar, müşterilerine câri hesap açmak, keşide edebilecekleri çekleri ödemek veya müşterileri lehine çekilen çekleri tahsil etmek, müşterilerinin tasarruflarına yatırım alanları bulmak gibi bankacılık hizmetleri sağlarlar. Bu hizmetler karşılığında ya çok küçük bir ücret alırlar veya bunların tamamen karşılıksız ifa ederler. Gerçekte bu hizmetleri maliyeti, alınan ücretlerin çok üstündedir.

ii) Bankalar, topladıkları mevduatı kredi talep edenlere borç vermekte veya malî yatırım yapmakta kullanırlar. Bu faaliyetler sonucunda faiz ve temettü elde ederler. Kazanılan bu gelirlerin bir bölümü, mevduat sahiplerine faiz olarak ödenir; fakat daha büyük bir parçası bankalarda kalır. Bankalar, kendilerinde kalan gelirin bir bölümüyle müşterilerine parasız ya da maliyetin altında kalan bir ücretle sağladıkları hizmetlerin giderlerini karşılarlar.

Böylelikle bankalar, düşük faizle topladıkları mevduatı, daha yüksek faizle borç vererek gelir elde etmektedirler. Mevduat sahipleri ise, paralarını kullanma yetkisini bankalara devretme karşılığında bir miktar faiz ve kendilerine parasız ya da maliyetinden daha düşük bir bedelle sağlanan çeşitli bankacılık hizmetleri almaktadırlar. Başka bir deyişle, bankalar ile mevduat sahipleri arasında, banka kayıtlarına bütünüyle aksetmiyen bir mübadele meydana gelmektedir. Mevduat sahiplerinin yatırdıkları paraları kullanma yetkisi, kısmen faizle, kısmen de küçük bir bedel karşılığı sağlanan bankacılık hizmetleriyle değiştirilmektedir. Eğer bankalar, yaptıkları çeşitli hizmetleri müşterilerine gerçek maliyete eşit bir bedelle satsalar ve kendilerine yatırılan paraları kullanarak elde ettikleri faiz, temettü, v.s. yi olduğu gibi mevduat sahiplerine ödeseilerdi, bu mübadele açık bir şekle bürünmüş olurdu. İzafe metodu, bankaların kayıtlarında bütünüyle görülemeyen bu mübadeleyi açık bir duruma getirme yoluna gitmektedir. Bunu sağlayabilmek için izafe metodu iki varsayım kabul eder :

i) Bankaların câri yıl içinde kazandıkları faiz ve temettüler toplamından mevduat sahiplerine ödenen faizler çıktıktan sonra kalan miktar, paralarını kullanma karşılığında mudilere ödenmektedir.

ii) Mevduat sahipleri, kendilerine ödenen bu miktarın tümünü, faydalandıkları bankacılık hizmetleri karşılığı olarak aynen ve derhal bankalara ödemektedirler.

Bu varsayımların kabul edilmesi halinde, gerek teşebbüslerin gerekse bankaların gelirler ve tahsisler sütunlarında değişiklik yapmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu değişiklikleri, yukarda B ve C kesimlerinde ele alınan teşebbüsün ve bankanın gelirler ve tahsisler sütunlarında izlemek, bundan sonraki açıklamaları kolaylaştıracaktır.

BANKA

GELİRLER

Ahnan faizler	: 1.500.000
Ahnan temettüleri	: 150.000
Banka hizmetleri karşılığı alınan ücret, komisyon, v.s.	: 250.000
Muzaf ücret, komisyon v.s. (1.500.000 + 150.000 -700.000)	: 950.000

TOPLAM : 2.850.000

TAHSİSLER

Diğer teşebbüslerden satın alınan mallar ve hizmet- ler	: 120.000
Ücretler ve maaşlar	: 400.000
Sosyal sigortalara katılma payları	: 50.000
Aşınma ve eskime payla- rı	: 20.000
Ödenen faizler	: 700.000
Kurumlar Vergisi dışında kalan vergiler	: 65.000
Kâr	: 545.000
Kurumlar Vergisi	: 60.000
Ödenen temettüleri	: 445.000
Dağıtılmamış kârlar.	: 40.000
Muzaf faizler	: 950.000

TOPLAM : 2.850.000

Mudilerce ödendiği farzolanın «muzaf ücret, komisyon, v.s.»nin gelirler sütununa, mudilere ödendiği farzedilen «muzaf faizlerin» de tahsisler sütununa eklenmesinden sonra, bankanın gayrisafi milli hasılaya katkısı, herhangi bir teşebbüsün katkısı gibi hesaplanabilir. Çünkü, «muzaf ücret, komisyon v.s.» nin gelirler sütununda yer alması ile bankanın ürettiği çeşitli hizmetlerin gerçek değeri ortaya çıkmaktadır. Aslında yapılan bu işlem, bankaların borç verme ve malî yatırım faaliyetlerinden elde ettikleri faiz ve temettü gelir-

lerini, bankacılık hizmetlerinin gerçek değerleri ile satışından sağlanan gelirlere (ücret, komisyon, v.s.) dönüştürmüş olmaktadır. Bu durumda bankanın gayrisafi millî hasılaya katkısını bulabilmek için, herhangi bir teşebbüste olduğu gibi, kazanılan ve ödenen faiz ve temettüler konsolide edildikten sonra, «diğer teşebbüslerden satın alınan mallar ve hizmetler» in değeri, satış gelirleri toplamından çikartılmalıdır. Bu işlemler yapıldıktan sonra bankanın gelirler ve tahsisler sütunları aşağıdaki şekli alacaktır. Dikkat edileceği üzere, bankanın mudilere gerçekten ödediği faizler ile muzaf faizlerin toplamı, bankanın gerçekten aldığı faizlerin ve temettülerin tümüne eşit olduğundan, konsolidasyona gidildiğinde bu iki eşit büyüklük birbirlerini yok etmektedirler.

BANKA

GELİRLER

Banka hizmetleri karşılığı alınan ücret, komisyon, v.s.	: 250.000
Muzaf ücret, komisyon, v.s.	: 950.000
Diğer teşebbüslerden satın alınan mallar ve hizmetler	: -120.000

TOPLAM : 1.080.000

TAHSİSLER

Ücretler ve maaşlar	: 400.000
Sosyal sigortalara katılma payları	: 50.000
Aşınma ve eskime payları	: 20.000
Ödenen faizler	: 700.000
Muzaf faizler	: 950.000
Alınan faizler	: -1.500.000
Kurumlar Vergisi dışında kalan vergiler	: 65.000
Kâr	: 395.000
Kurumlar Vergisi	: 60.000
Temettüler (safi)	: 295.000
Dağıtılmamış kârlar	: 40.000

TOPLAM : 1.080.000

Görüldüğü gibi, bankaların gayrisafi millî hasılaya katkısı izafe metodu ile hesaplandığında elde edilen sonuç (1.080.000), malî kurumları «fertler topluluğu» sayan metod kullanıldığı zaman varılan sonuca eşittir (5). Bununla beraber, bankalara izafe metodunun uygulanması, gayrisafi millî hasılaya diğer sektörlerdeki teşebbüslerin yaptığı katkıyı azaltmaktadır. Daha önce açıklandığı üzere, izafe

(5) Bk. yukarda S. 889

metodu, bankacılık hizmetlerinin gerçek değerleri üzerinden satıldığı varsayımını kabul eder. Böyle olunca, teşebbüslerin tahsisler sütununda yer alan «diğer teşebbüslerden satın alınan mallar ve hizmetler» kalemi, bankalara ödendiği farzedilen «muzaf ücret, komisyon, v.s.» kadar büyümektedir. Dolayısıyla, teşebbüsün gayrisafi millî hasılaya katkısı, «muzaf ücret, komisyon, v.s.» kadar azalmaktadır. İfade metodu uygulandığı zaman diğer sektörlerde ortaya çıkan değişimleri gösterebilmek için, bankanın mudilerinden birinin yukardaki «B» kesiminde ele alınan teşebbüs olduğunu ve bankanın ödediği farzolunan muzaf faizlerden söz konusu teşebbüse 25.000 liralık bir bölümün düştüğünü kabul edelim. 25.000 liralık muzaf faiz, teşebbüsün gelirler sütununda yer alacaktır. Öte yandan, ifade metodunun ikinci varsayımı gereğince teşebbüs, elde ettiği 25.000 liralık muzaf faizin tümünü, faydalandığı hizmetler karşılığında bankaya ödemiş sayılmaktadır. Teşebbüsün bankacılık hizmetleri karşılığında ödediği farzedilen 25.000 lira, «muzaf ücret, komisyon, v.s.» adı altında tahsisler sütununa girecektir.

TEŞEBBÜS (veya) SEKTÖR

GELİRLER

Satış gelirleri	: 1.000.000
Envanter değişimleri	: 200.000
Alınan faizler	: 40.000
Alınan temettüler	: 20.000
Muzaf faizler	: 25.000
Sübvansiyonlar	: 15.000

TOPLAM 1.300.000

TAHSİSLER

Diğer teşebbüslerden (veya sektörlerden) satın alınan mallar ve hizmetler	: 700.000
Muzaf ücret, komisyon, v.s.	: 25.000
Ücretler ve maaşlar	: 200.000
Sosyal sigortalara katılma payları	: 30.000
Aşınma ve eskime payları	: 70.000
Ödenen faizler	: 60.000
Kurumlar Vergisi dışında kalan vergiler	: 50.000
Kâr	: 165.000
Kurumlar Vergisi	: 45.000
Ödenen temettüler	: 100.000
Dağıtılmamış kârlar	: 20.000

TOPLAM : 1.300.000

Teşebbüsün gayrisafi millî hasılaya katkısını bulabilmek için genel metod uygulandığında, tablo aşağıdaki durumu almış olacaktır :

TEŞEBBÜS (veya) SEKTÖR

GELİRLER

Satış gelirleri	: 1.000.000
Envanter değişimleri	: 200.000
Diğer teşebbüslerden (veya sektörlerden) satın alınan mallar ve hizmetler (muzaf ücret, komisyon, v.s. dahil, 700.000+25.000)	: -725.000

TOPLAM : 475.000

TAHSİSLER

Ücretler ve maaşlar	: 200.000
Sosyal sigortalara katılma payları	: 30.000
Aşınma ve eskime payları	: 70.000
Ödenen faizler	: 60.000
Alınan faizler	: -40.000
Muzaf faizler	: -25.000
Kurumlar Vergisi dışında kalan vergiler	: 50.000
Kâr	: 145.000
Kurumlar Vergisi	: 45.000
Femettüler (safi)	: 80.000
Dağıtılmamış kârlar	: 20.000
Sübvansiyonlar	: -15.000

TOPLAM r : 475.000

Görüldüğü gibi, bankaların katkısı izafe metoduyla hesaplandığı zaman, malî kurumlar sektörü dışında kalan teşebbüslerin gelirler ve tahsisler kalemlerinde değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimler hesaba katıldığında, teşebbüslerin gayrisafi millî hasılaya katkısı, bankaları «fertler topluluğu» sayan metod uygulandığı zaman bulunan miktardan daha küçük olmaktadır. Teşebbüslerin katkılarındaki azalma, bankaya ödedikleri farzedilen «muzaf ücret, komisyon v.s.» ye (yukardaki tabloda 25.000) eşittir. Oysa, izafe metodu kullanıldığında bankaların gayrisafi millî hasılaya katkısı, malî kurumları fertler topluluğu sayan metodun ulaştığı sonuçtan farklı değildir. Bu duruma göre, izafe metodu uygulandığı zaman bulunan gayrisafi millî hasıla, malî kurumları fertler topluluğu sayan metod kullanıldığında hesaplanan gayrisafi millî hasıladan daima daha küçük olmaktadır. Bankacılık hizmetlerinden faydalananlar içinde teşebbüslerin sahip olduğu önem arttıkça, her iki metodun ulaştığı sonuçlar arasındaki fark da büyümektedir.

Bu farkı doğuran sebep, malî kurumları «fertler topluluğu» sayan metodun, teşebbüslere sağlanan bankacılık hizmetlerini nihaî mal kabul etmesi, bunların tıpkı üretimde kullanılan ham madde, enerji, v.s. gibi, mutavassıt mal olduğunu gözden kaçırmasıdır. Başka bir deyişle, malî kurumları «fertler topluluğu» sayan metod, bankacılık hizmetleri teşebbüslere satıldığı ölçüde, «çift hesaplama» (double - counting) yapmakla kusurludur.

Bununla beraber, bankacılık hizmetlerinden faydalananların teşebbüsler dışında kalan kişiler veya kamu hizmeti gören devlet kuruluşları olması halinde, varılan sonuç yukardakinden fark göstermektedir. Bankalarca ödendiği farzedilen muzaf faizler, şahıslara ve teşebbüs niteliği göstermeyen devlet kuruluşlarına gittiği ölçüde millî gelirin yükselmesine yol açmaktadır. Aynı şekilde, bankacılık hizmetleri, şahıslara ve teşebbüs niteliği göstermeyen devlet kuruluşlarına sağlandığı oranda gayrisafi millî hasıla artmaktadır. Çünkü bankacılık hizmetleri teşebbüslerin aksine, şahıslar ve devlet kuruluşları için mutavassıt değil nihaî mal niteliğindedir. Bu yüzden, şahıslara ve teşebbüs niteliği göstermeyen devlet kuruluşlarına ödendiği farzedilen muzaf faizler (veya işleme karşıt yönden bakılırsa, şahıslar ve devlet kuruluşları tarafından bankalara ödendiği farzedilen muzaf ücret, komisyon, v.s.) gayrisafi millî hasıla toplamına aynen girmektedir. Dolayısıyla, izafe metodu, bankanın şahıslara ve teşebbüs niteliğinde olmayan devlet kurumlarına ödediği muzaf faize eşit miktarda gayrisafi millî hasılanın yükselmesine yol açmaktadır.

İzafe metodunu uygularken karşılaşılan en büyük güçlük, bankaların ödediği farzedilen muzaf faizlerin, (veya bankalara ödendiği farzolan muzaf ücret, komisyon, v.s.nin), şahıslar, devlet kuruluşları ve teşebbüsler arasında hangi oranda dağıldığını hesaplayabilmektir. Ayrıca, teşebbüslerin tümünün payına düşen muzaf faizlerin, çeşitli sektörlere giren teşebbüsler arasında ne şekilde dağıldığını da hesaplamak gerekmektedir. Malî kurumların katkısını hesaplamak için izafe metodunun kullanılmasını tavsiye eden Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı, daha önce sözü geçen raporunda, muzaf faizlerin şahıslar, teşebbüsler ve devlet kuruluşları arasındaki dağılımını bulabilmek için aşağıdaki ölçüleri ileri sürmektedir :

1) Eğer, şahısların, teşebbüslerin ve devlet kuruluşlarının bankalardaki toplam mevduat içindeki payları biliniyorsa, muzaf

faizler bu gruplar arasında sahip oldukları paylar oranında dağıtılmış farzedilir. Meselâ, bankalardaki mevduatın 30 milyonu şahıslara, 20 milyonu devlet kuruluşlarına ve 50 milyonu teşebbüslere aitse, muzaf faizlerin % 30' unun şahıslara, % 20' sinin devlete, % 50' sinin de teşebbüslere gittiği kabul olunur. Aynı şekilde, çeşitli sektörlere ait teşebbüslerin sahip oldukları mevduat biliniyorsa, muzaf faizlerin bütün teşebbüslerin payına düşen bölümü (yukardaki misalde muzaf faizler toplamının yarısı), teşebbüsler arasında mevduatları oranında bölüştürülür.

ii) Bankalardaki toplam mevduatın şahıslar, teşebbüsler ve devlet kuruluşları arasındaki dağılımı hakkında bilgi yoksa, muzaf faizlerin, bu gruplarca gayrisafi millî hasılaya yapılan katkı oranında dağıldığı farzedilir.

iii) Toplam mevduat içinde teşebbüslerin tümüne ait olan miktar biliniyorsa fakat bu miktarın sektörler arasındaki dağılımı hakkında istatistik yoksa, teşebbüslerin gayrisafi millî hasılaya katkıları oranında muzaf faizlerden pay aldıkları farz olunur (6).

Muzaf faizlerin dağılımını bulmak için kabul edilen bu varsayımların gerçeğe ne kadar uygun düştüğü tartışma konusu yapılabılır. Kaldı ki, şahısların, teşebbüslerin ve devlet kuruluşlarının, kendilerine ödendiği farz olunan muzaf faizlere eşit miktarda muzaf komisyon, ücret, v.s. ödeyerek bankacılık hizmetlerinden faydalandıkları varsayımı da çok şüpheli bir geçerliğe sahiptir. Bankadaki mevduatı çok az olan bir şahsın ya da teşebbüsün faydalandığı bankacılık hizmetleri, mevduatı daha yüksek olan bir şahsın veya teşebbüsün yararlandığı hizmetlerden kat kat fazla olabilir. Ancak, hemen her ülkede muzaf faizlerin toplamı gayrisafi millî hasıla içinde çok küçük bir yer tuttuğundan, ortaya çıkabilecek dağılım hatalarının önem taşımayacağı düşünülmektedir.

Buraya kadar açıklanmaya çalışılan izafe metodunun sigorta kurumlarına uygulanışı, bankalardaki uygulamadan bazı farklar göstermektedir. Gerçekte izafe metodu, sadece hayat sigortası kurumlarının gayrisafi millî hasılaya katkısını hesaplamada kullanılmakta, diğer sigorta kurumlarına yukardaki «B» kesiminde açıklanan «genel metod» uygulanmaktadır. Hayat sigortası kurumları-

(6) Bk. OEEC : A Standard ... s: 53.

nın müşterilerine ödedikleri farzolanın muzaf gelirlerin hesaplanması da bankalardakinden farklı bulunmaktadır.

Hayat sigortası kurumları ile diğer sigorta kurumları arasında böyle bir ayırım yapılmasını haklı gösterebilecek sebepler vardır. Bir defa, hayat sigortası kurumlarınca düzenlenen poliçelerin hemen hemen hepsi şahısların elindedir (7). Öte yandan, bu poliçeler hayli uzun vâdeli olup, daima büyükçe meblâğların şahıslara ödenmesine yol açmaktadırlar. Hayat sigortası kurumları, bu ödemeleri yapabilmek için, büyük bir toplama ulaşan yedek akçe meydana getirmek zorunluluğundadırlar. Buna karşılık kaza, yangın, nakliye sigortası gibi alanlarda düzenlenen poliçeler daha kısa vâdelidirler; genellikle lehdarları şahıslar değil teşebbüslerdir ve poliçe bedellerinin ödenmesini gerektirecek risklerin gerçekleşeceği de muhakkak değildir (8).

Hayat sigortası kurumlarının belli başlı gelir kaynaklarını, poliçe hamillerinin ödedikleri primler ile alınan faizler ve temettüleri, kiralar meydana getirir. Giderlerin en önemlileri ise, poliçe hamillerine ödenen tazminatlar, iratlar, iştirak edilen poliçe bedelleri, ücretler ve maaşlar, çeşitli vergilerdir. Bu kurumlarda, toplam gelirlerin toplam giderleri aşan bölümü kısmen ortaklara temettü olarak dağıtılır; fakat asıl büyük bölümü, poliçe hamillerine ilerde yapılacak ödemelerde kullanılmak üzere yedek akçe olarak ayrılır. Hayat poliçesi hamillerinin sigorta kurumlarına ödedikleri primlerin, küçük bir kısmı kendilerine sağlanan sigorta hizmetlerini karşılar; fakat aslında, bu primlerin büyük bir kısmı şahısların tasarruflarından başka bir şey değildirler. Aynı şekilde, hayat sigortası kurumlarının ödedikleri çeşitli tazminatlar ve iratlar da geçmiş yıllarda yapılmış tasarruflardır. Bu yüzden, gerek poliçe hamillerinin hayat sigortası kurumuna ödedikleri primler, gerekse kurumun poliçe hamillerine ödediği tazminat ve iratlar, meydana getirdiği yedek akçeler, malî kurumlar sektöründe yaratılmış gelirin unsurları sayılamazlar. Primlerin büyük bölümü, tazminat ve iratlar, yedek

- (7) Gerçekte, hayat sigortası poliçelerinin bir bölümü, teşebbüsler tarafından üçüncü kişiler (meselâ memurları) lehine olmak üzere tanzim ettirilebilir. Fakat, bu çeşit poliçelerin tutarı küçük olduğundan dikkate alınmayabilir.
- (8) Bk. D. B. Yntema: National Income Originating in Financial Intermediaries; Studies in Income and Wealth vol: X, New York 1947, s. 47.

akçeler, hayat sigortası kurumları ile poliçe hamilleri arasında yapılmış aktarma ödeme (transfer) niteliği gösterirler (9).

Bununla beraber, poliçe hamillerinin hayat sigortası kurumuna ödedikleri primler içinde, faydalandıkları sigortacılık hizmetlerinin karşılıkları da bulunduğu için, sigorta kurumuyla müşterileri arasındaki ödemeleri, «bir hizmet karşılığı yapılanlar» ve «aktarmalar» olarak kesinlikle sınıflamak mümkün olmamaktadır. Hayat sigortası kurumlarında sigortalama ve biriktirme (tasarruf) fonksiyonlarının birbirine karışması, bankalarda olduğu gibi, izafe yoluna başvurmayı gerekli kılmaktadır.

İzafe metodunun hayat sigortası kurumlarına uygulanışını, bankalarda olduğu gibi, yine farazî bir tablo üzerinde açıklamak uygun olacaktır. Aşağıdaki tabloda, bir sigorta kurumunun belli başlı gelir ve gider kalemleri gösterilmiştir.

HAYAT SİGORTASI KURUMU

GELİRLER

Primler	: 1.250.000
Alınan faizler	: 1.300.000
Alınan temettüleri	: 100.000
Kiralar (safi)	: 40.000

TAHSİSLER

Ödenen tazminatlar	: 1.200.000
Yedek akçeler	: 900.000
Ücretler ve maaşlar	: 280.000
Sosyal sigortalara katılma payları	: 40.000
Aşınma ve eskime payları	: 20.000
Kurumlar Vergisi dışında kalan vergiler	: 70.000
Kâr	: 180.000
Kurumlar Vergisi	: 60.000
Temettüleri	: 120.000

TOPLAM : 2.690.000

TOPLAM : 2.690.000

Sigorta kurumunun gelirleri arasında yer alan primlerin büyük bir bölümü, tahsisler arasında görülen tazminatların ve yedek ak-

(9) U. S. Department of Commerce: National Income 1954 edition, Washington 1954, s: 48.

çelerin ise tümü aktarma ödeme niteliğinde olduklarından genel toplamlardan düşülmeleri gerekir. Buna karşılık, hayat sigortası kurumunun elde ettiği faiz ve temettü gelirleri toplamı ile safi kiralara (elde edilen toplam kiralardan gayrimenkullerin yönetim ve işletme giderleri çıktıktan sonra kalan miktar) poliçe hamillerine ödenmiş farzedildikleri için, bu kalemlerin toplamı, «poliçe hamillerinin muzaf geliri» olarak tahsisler sütununa eklenmelidir. Öte yandan, hayat sigortası kurumunun, sağladığı sigortacılık hizmetleri karşılığında müşterilerinden aldığı fakat hesaplarda açıkça görülmeyen işletme masraflarına eşit bir miktarın gelirler sütununa eklenmesi gerekir. İşletme masrafları, ücretler ve maaşlar, sosyal sigortalara katılma payları, aşınma ve eskime payları, Kurumlar Vergisi dışında kalan vergiler ve kâr kalemlerinin toplamına (590.000) eşittir. Aslında, «muzaf sigorta hizmetleri bedeli» adı verilebilecek olan bu miktar, poliçe hamillerinin ödediği primlerin sigortacılık hizmetlerini karşıladığı farzedilen bölümüdür.

HAYAT SİGORTASI KURUMU

<u>GELİRLER</u>		<u>TAHSİSLER</u>	
Alınan faizler	: 1.300.000	Ücretler ve maaşlar	: 280.000
Alınan temettüler	: 100.000	Sosyal sigortalara katılma payları	: 40.000
Kiralara (safî)	: 40.000	Aşınma ve eskime payları	: 20.000
Muzaf sigorta hizmetleri bedeli	: 590.000	Kurumlar Vergisi dışında kalan vergiler	: 70.000
		Kâr	: 180.000
		Kurumlar Vergisi	: 60.000
		Temettüler	: 120.000
		Poliçe hamillerinin muzaf gelirleri	: 1.440.000
TOPLAM	: 2.030.000	TOPLAM	: 2.030.000

Tabloda bu değişiklikler yapıldıktan sonra, bankaların katkısını hesaplarken izlenen yoldan gidilerek, sigorta kurumunun aldığı faizler ve temettüler, tahsisler toplamından çıkartılır. Böylece, hayat sigortası kurumunun gayrisafi millî hasılaya katkısı bulunmuş olur.

HAYAT SİGORTASI KURUMU**GELİRLER**

Kiralar (safi)	:	40.000
Muzaf sigorta hizmetleri bedeli	:	590.000

TOPLAM : 630.000

TAHSİSLER

Ücretler ve maaşlar	:	280.000
Sosyal sigortalara katılma payları	:	40.000
Aşınma ve eskime payları	:	20.000
Kurumlar Vergisi dışın- da kalan vergiler	:	70.000
Kâr	:	180.000

Kurumlar

Vergisi	:	60.000
Temettüleri	:	120.000

Police hamillerinin mu- zaf gelirleri	:	1.440.000
Alınan faizler	:	-1.300.000
Alınan temettüleri	:	-100.000

TOPLAM : 630.000

Dikkat edileceği üzere, izafe metodu, tıpkı malî kurumları «fertler topluluğu» sayan metod gibi, hayat sigortası kurumlarında yaratılan geliri teşebbüsler sektörünün değil, şahıslar sektörünün içinde ele almaktadır. Başka bir deyişle, bu kurumlarda elde edilen gelirin tümünün şahıslara geçtiğini kabul etmektedir. Bu nokta, millî muhasebe yönünden önem taşır. Öte yandan, hayat sigortası kurumlarının gayrisafi millî hasılaya katkısı, malî kurumları «fertler topluluğu» sayan metoduyla hesaplandığında elde edilen sonuç $(280.000 + 40.000 + 20.000 + 70.000 + 180.000 = 590.000)$, izafe metoduyla varılan sonuçtan **(630.000)** bir miktar küçüktür ki bu fark, hayat sigortası kurumlarınca kazanılan safi kiraların tutarına (40.000) eşit bulunmaktadır.

Malî kurumların gayrisafi millî hasılaya katkısını hesaplamak için izafe metodunu kullanan ülkelerde dahi hayat sigortası kurumları ile kaza, otomobil, nakliyat, yangın sigortası gibi alanlarda çalışan kurumlar arasında bir ayırım yapılmaktadır. Gerçekten, daha önce belirtildiği üzere, hayat sigortasının dışında kalan konularla uğraşan sigorta kurumlarının katkısı hesaplanırken, izafe metodu değil «genel metod» kullanılmaktadır. Bunun başlıca sebepleri, genel metodun daha kolay oluşu ve bu çeşit sigorta ku-

rumlarınca yapılan katkının gayrisafi millî hasıla içinde büyük bir yer tutmamasıdır. Aslında, her iki metodun bu konuda vardığı sonuçlar arasında önemli farklar da bulunmamaktadır. Bilindiği gibi, bu çeşit sigorta kurumlarınca düzenlenen poliçelerin hamilleri genellikle teşebbüslerdir. Bu yüzden, izafe metodu uygulandığında, öteki teşebbüslerin gelirlerinde bir azalış, sigorta kurumlarının gelirlerinde aynı miktarda artış meydana gelecektir. Oysa, genel metod uygulandığında, sigorta hizmetlerinden yararlanan teşebbüslerin gelirlerinde artış, sigorta kurumlarının gelirlerinde ise aynı miktar azalış ortaya çıkacaktır. Bu duruma göre, iki metoddan birini seçmek, toplam gayrisafi millî hasılanın (veya millî gelirin) miktarını etkilemeyecek, belki gayrisafi millî hasılanın (veya millî gelirin) sektörler arasındaki dağılışı şeklini değiştirecektir. Hayat sigortası dışındaki konularla uğraşan sigorta kurumlarının, gayrisafi millî hasılaya katkısı genel toplam içinde büyük yer tutmadığından, meydana gelecek dağılım hatası da önemsiz olacaktır. Bu yüzden daha kolay olan genel metod, bu konuda, izafe metoduna üstün tutulmaktadır. Şüphesiz, genel metod uygulandığı zaman, sigorta kurumlarının gayrisafi millî hasılaya katkısı çok küçük, hatta negatif bir değer olarak ortaya çıkabilir. Ancak, öteki teşebbüslerin katkıları, izafe metoduyla hesaplanacak katkıdan büyük olacağı için gayrisafi millî hasılanın büyüklüğü değişmeyecektir.

Malî kurumlar sektörünün gayrisafi millî hasılaya katkısını hesaplarken kullanılacak metodlardan biri olan izafe metodunun da önemli kusurları vardır. Herşeyden önce, bu metodun uygulanması bir hayli güç ve karışıktır. Metodu kullanabilmek için bankalardaki mevduatın, bir yandan şahıslar, teşebbüsler ve devlet kuruluşları, öte yandan çeşitli sektörler arasında dağılışı gösteren istatistiklere ihtiyaç vardır. Bu çeşit bilgi, millî gelir hesapları ve genel olarak istatistikler yönünden gelişmiş olan İngiltere'de dahi bulunmamaktadır (10). Bankalardaki mevduatın çeşitli gruplar arasındaki dağılışı gösteren bilgiler elde bulunsa bile uygulama güçlüklerinin yine ortaya çıkacağı söylenebilir.

İkinci olarak, izafe metodunun kabul ettiği varsayımların geçerliği tartışma konusu olabilecek niteliktedir. İzafe metodu, bankacılık hizmetlerinden yararlananların sadece mevduat sahipleri

(10) U. K. Central Statistical Office: a.g.e. s: 145, dipnot: 1.

olduğunu ve bankalardan sağlanan hizmetlerin sahip olunan mevduat ile orantılı bulunduğunu kabul etmektedir. Oysa, sahip olunan mevduat ile yararlanan bankacılık hizmetleri arasında kesin bir ilişki olduğu söylenemez. Meselâ, bankadaki hesabına sık sık tevdiat yapan ve bu hesaptan sık sık para çeken bir mudi, ortalama mevduatı küçük olsa bile, bankacılık hizmetlerinden büyük ölçüde yararlanıyor demektir. Buna karşılık, mevduatını uzunca süre hareketsiz bırakan mudiye, mevduatı ne kadar büyük olursa olsun, bankanın sağladığı hizmetler çok daha sınırlıdır. Kaldı ki, bankacılık hizmetlerinden yararlananların bir çoğu, bankalardan borç alan fakat herhangi bir miktarda mevduatı bulunmayan kişiler ya da teşebbüsler olabilir.

Bu sakıncalarına karşılık, gerekli istatistikler bulunduğu takdirde izafe metodunun, malî kurumların gayrisafi millî hasılaya katkısını hesaplarırken diğer iki metodunkilerden daha sağlam sonuçlara ulaştırdığı görülmektedir. İzafe metodunun, gerek genel metoda gerekse malî kurumları «fertler topluluğu» sayan metoda üstün olduğu nokta, millî gelirin unsurlarını doğdukları sektörde göstermek imkânına sahip bulunmasıdır. Diğer iki metod kullanıldığı zaman, malî kurumlarda yaratılan gelirin tümünün ya da bir bölümünün başka sektörlerle ait teşebbüslerde görünmesine karşılık, izafe metodu böyle bir sonucu önlemektedir. Öte yandan izafe metodu, malî kurumları «fertler topluluğu» sayan metoda oranla, malî kurumlar sektöründe yaratılan geliri daha iyi kavrayabilmek üstünlüğüne sahiptir. Malî kurumları «fertler topluluğu» sayan metod, şahıslara ve teşebbüs niteliğinde olmayan devlet kuruluşlarına satılan bankacılık hizmetlerini gayrisafi millî hasıla içine alamamaktadır. Oysa, izafe metodu uygulandığında gayrisafi millî hasıla, şahıslara ve teşebbüs niteliği göstermeyen devlet kuruluşlarına satılan bankacılık hizmetleri kadar yükselmektedir.

II

Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, malî kurumlar sektöründe meydana gelen gelirlerin millî gelire oranı çok düşüktür. Gerçekte, dış âlem sektörü bir yana bırakılırsa, malî kurumların millî gelire katkısı, öteki sektörlerin her birinin yaptığı katkılardan çok küçük bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda, malî kurumlar

sektörünün önce câri sonra sabit fiyatlarla hesaplanmış katkısı verilmiş, ayrıca malî kurumlar sektörünün katkısı ile millî gelir arasındaki oranlar gösterilmiştir.

<u>Yıllar</u>	<i>Mali Kurumlar Sektörünün millî gelire câri fiyatlarla 1961 fiyatla- hesaplanan rıyla hesapla- katkısı :</i>		<i>Mali kurumlar sektörünün kat- kısı ile millî gelir arasındaki oran :</i>	
	<u>katkısı :</u>	<u>nan katkısı :</u>	<u>Cari Fi. 1961 Fi.</u>	
	<i>(Milyon TL.)</i>		<i>(%)</i>	
1948	129,4		1.4	
1958	954,6		2.8	
1959	1.165,8		2.8	
1960	1.403,3		3.2	
1961	1.301,9	1.301,9	2.8	2.8
1962	1.433,1	1.390,4	2.8	2.8
1963	1.630,6	1.487,7	2.7	2.8
1964 (x)	1.807,0	1.599,3	2.9	2.9
1965 (xx)	2.027,5	1.728,8	3.0	3.0

(x) Son geçici tahminler,

(xx) İlk geçici tahminler.

KAYNAK : Devlet İstatistik Enstitüsü : Türkiye Millî Geliri, Toplam Harcamaları ve Yatırımları, Yayın No. 475, Ankara 1966

1951 yılında kurulan «Millî Gelir Etüd Grubu»na, malî kurumlar sektörünün millî gelire (ve gayrisafi millî hasılaya) katkısını câri fiyatlarla hesaplamak için tavsiye edilen metod, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından bugün de kullanılmaktadır. Ancak, aradan geçen süre içinde, metod yönünden önemli sayılmayacak bazı değişiklikler yapılmış, daha önce bu sektörün dışında bırakılmış olan Etibank ile Sümerbank da malî kurumlar arasına sokulmuştur.

A. Malî Kurumlar Sektörünün Kapsamı : Ülkemizde millî gelir tahminlerini yapmakta olan Devlet İstatistik Enstitüsü, malî kurumlar sektörünü gerek OEEC'nin gerekse Birleşmiş Milletlerin tasniflerinden daha dar şekilde sınırlandırmaktadır. Yukarıda be-

lirtildiği gibi (11), sözü geçen tasniflerde, bankacılığın ve sigortacılığın yanısıra, gayrimenkule ilişkin bazı faaliyetler de malî kurumlar sektörü içinde ele alınmaktadır. Oysa, bu çeşit faaliyetler, Devlet İstatistik Enstitüsünce malî kurumlar sektörünün dışında bırakılmıştır.

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından düzenlenen millî gelir istatistiklerinde, malî kurumlar sektörünün kapsamına giren unsurları iki kesime ayırmak mümkündür :

- a) Bankalar ve diğer malî kurumlar,
- b) Sigorta ortaklıkları ve sigorta komisyoncuları.

Türkiye'de faaliyet gösteren yerli ve yabancı bütün bankalar ile tarım kredi kooperatifleri birinci kesime girmektedirler. Türkiye Halk Bankasınca kurulup finanse edilen esnaf kefalet kooperatifleri, bu bankanın faaliyetleri içinde ele alınmaktadır. Ayrıca, hükümetin izniyle ve faizden para kazanmak için, çok defa başka alanlardaki faaliyetlerinin yanısıra, ödünç para verme işleriyle uğraşan gerçek ve tüzel kişiler de bu kesimin kapsamı içinde bulunmaktadır (12).

Ülkemizde faaliyette bulunan yerli ve yabancı bütün sigorta ortaklıklarıyla sigorta komisyoncuları da ikinci kesimi meydana getirmektedirler.

B. Sektörün Katkısını Cârî Fiyatlarla Hesaplarken Kullanılan Metod : Sektörün katkısını hesaplarken kullanılan ve bankalara, tarım kredi kooperatiflerine, sigorta ortaklıklarına ilişkin bulunan bilgiler, bu kurumlara her yılın 15 Martında gönderilen soru kâğıtları vasıtasıyla toplanmaktadır. Bu soru kâğıtları ile, bir önceki yılın faaliyet sonuçlarına ait bilgiler istenmektedir. Ödünç para veren gerçek ve tüzel kişilerle ilgili bilgiler ise doğrudan doğruya Ticaret Bakanlığından alınmaktadır.

Bankalara gönderilen soru kâğıtları, ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş kâr ve zarar hesabıdır. Bu soru kâğıtlarından aşağıdaki bilgiler elde edilmektedir :

(11) Bk. yukarda s. 878 - 879

(12) 1964 yılına kadar Amortisman ve Kredi Sandığı, tıpkı Tarım Kredi Kooperatifleri gibi, «diğer Malî Kurumlar» arasında ele alınmaktaydı. Sandığın görevleri, 1.V.1964 tarihinden beri Devlet Yatırım Bankası'na devredilmiş bulunmaktadır.

1. Türk veya yabancı her çeşit personele ödenen nakdî ve aynî ücretler, yapılan sosyal yardımlar :

a) Nakdî ücretler : Maaş ve ücretler, her türlü primler, temettü, ikramiye, fazla mesai ücretleri, çocuk zamları, kasa tazminatı, konut ve yakacak zamları v.s. dir. Bunlar, tâbî oldukları vergiler kesilmeden gösterilir.

b) Aynî ücretler : Memur, müstahdem ve işçilere verilen giyim eşyası ile yemek ve diğer iâşe maddelerinin bankaya mal oluş fiyatlarının toplamıdır.

c) Sosyal yardımlar : Memur ve müstahdeme yapılan evlenme, doğum, ölüm, tedavi yardımları ile bankanın sağlık teşkilâtına ve banka mensuplarının yararlandıkları tiyatro, spor kulübü gibi sosyal faaliyetlere ilişkin giderlerin tutarıdır. Yalnız, doktor, hastabakıcı, hemşire gibi sağlık personelinin maaş ve ücretleri, nakdî ücretlere dahildir.

2. Sosyal sigortalara işveren payı olarak ödenen aidat : Bankanın, Emekli Sandığı'na, Sosyal Sigortalar Kurumu'na veya kendi bünyesinde kurulmuş olan emeklilik fonu, tasarruf fonu v.s. gibi hesaplara işveren payı olarak yaptığı ödemeler toplamıdır.

3. Teberrular : Bankanın özel kişilere, spor ve hayır derneklerine ve ticarî olsun veya olmasın her türlü teşekküle yaptığı nakdî ve aynî bağışlar tutarıdır.

4. Kiralar : İşyeri olarak kullanılan binalara ödenen kiralara toplamıdır.

5. Faizler : Tasarruf mevduatına, özel kişilerin câri hesaplarına, diğer bankaların hesaplarına, hazine hesaplarına, bankanın çıkardığı tahvillere, taahhütlere ödenen faizlerin tümünü kapsamaktadır.

6. Tasarrufu teşvik ikramiyeleri : Bilgi isteyen yıl içinde fiilen ödenmiş olan menkul, gayrimenkul veya nakdî her çeşit ikramiyelerin toplamıdır.

7. Karşılıklar ve yedek akçeler : Bilânçonun düzenlenmesinden önce, belli riskler karşılığı veya yedek akçe olarak ayrılan paraların tümüdür.

8. Kâr : Bu kalem, dağıtılmayan kârları, ortaklara dağıtılan temettüleri ve kurumlar vergisi olarak ödenen meblâğları kapsar. Bankanın, iştiraklerinden elde ettiği kârlar, bu kalemin içine girmez.

9. Buraya kadar sayılan sekiz kalemin toplanması ile, bankaların **millî gelire** yaptığı katkı bulunmaktadır.

10. Bu toplama vasıtalı vergi, resim ve harçlar (gerek Maliye Bakanlığı teşkilâtına, gerekse her türlü mahallî makamlara ödenen resim, vergi ve harçlar) eklenerek, **piyasa fiyatları ile safî millî hasılaya,**

11. Aşınma ve eskime payları (sabit kıymetler için yılı içinde ayrılan her türlü amortisman karşılıkları) ilâve edilmek suretiyle, **piyasa fiyatlarıyla gayrisafi millî hasılaya** bankaların yaptığı katkı elde edilmektedir.

Bankaların dışında kalan malî kurumlardan tarım kredi kooperatiflerine ait bilgiler, T.C. Ziraat Bankası'ndan alınmaktadır. Ziraat Bankası, tarım kredi kooperatiflerinin tümü hakkındaki bilgileri bir tek soru kâğidında ve toplu olarak bildirmektedir. Söz konusu kooperatiflere ilişkin bilgileri elde etmek üzere Ziraat Bankası'na gönderilen soru kâğıdı, bankalara gönderilenlerin aynıdır. Tarım kredi kooperatiflerinin millî gelire katkısını hesaplamak için kullanılan metod da yukarıda açıklanan metoddan farksızdır. Ancak, tarım kredi kooperatiflerinin tasarrufu teşvik ikramiyesi dağıtmaları söz konusu olmadığından, bu kurumların millî gelire veya gayrisafi millî hasılaya yaptıkları katkı hesaplanırken, yukarıda incelenen 6 numaralı kalem dikkate alınmamaktadır.

Ödünç para veren gerçek ve tüzel kişilerin bir yıl içinde açtıkları krediler ve ödünç verme karşılığında elde ettikleri faiz gelirleri ile ilgili bilgiler Ticaret Bakanlığı'nın Banka ve Krediler Şube Müdürlüğü'nden bir liste halinde alınmaktadır (13). Bu liste-

(13) 18. Haziran, 1933 tarih ve 2279 sayılı «Ödünç Para Verme İşleri Kanunu» na göre, «faizden para kazanmak için ödünç para verme işleriyle meşgul olan hakiki ve hükmi şahıslar», Ticaret Bakanlığı'nın denetimi altında olup, her yılın Mayıs ayı içinde bir beyanname vererek, borçlulardan alacakları en yüksek faiz haddi ile borçlulara yüklenecek şartları bildirmek zorundadırlar.

de gösterilen faiz gelirlerinin toplamı, ödünç veren gerçek ve tüzel kişilerin millî gelire yaptıkları katkı olarak kabul edilmiştir.

Sigorta ortaklıklarına da, her yılın 15 Mart'ında, bankalara gönderilenlere çok benzeyen soru kâğıtları yollanmakta ve gerekli bilgiler bu yoldan toplanmaktadır. Sigorta ortaklıklarına gönderilen soru kâğıtları da, ayrıntılı olarak düzenlenmiş kâr ve zarar hesabı şeklindedir. Ancak, sigorta ortaklıklarına yollanan soru kâğıtları bu kurumların faaliyetlerine uyacak şekilde düzenlenmiştir.

Sigorta ortaklıklarına gönderilen soru kâğıtlarından aşağıdaki bilgiler elde edilmektedir :

1. Türk veya yabancı her çeşit personele ödenen nakdî ve aynı ücretler, yapılan sosyal yardımlar : Bu kalemin kapsamı, bankalara gönderilen soru kâğıtlarındaki birinci kalemin kapsamına eşittir. Yalnız, sürekli kadroda oldukları halde gündelik ile çalıştırılan uzmanların ücretleri ile ekspertiz, dispeç, tahkim gibi geçici işler için ödenen ücretler ve diğer masraflar da bu kalemin kapsamına girmektedir. Ayrıca sigorta ortaklıklarının, bilânçoya tâbi ajanlarına ödedikleri komisyon ve iskontoların %25'i ücret niteliğinde olduğu kabul edilerek, bu kaleme dahil edilmektedir.

2. Sosyal sigortalara işveren payı olarak ödenen aidat : Ortaklığın, kendi memur ve müstahdemlerine ait hayat sigortası veya başka sigortalara işveren payı olarak yaptığı ödemeler de bu kaleme girmektedir.

3. Teberrular : Sigorta ortaklığının, özel kişilere, spor ve yardım derneklerine, ticarî amaçlarla kurulmuş olsun veya olmasın her türlü kuruma yaptığı aynı ve nakdî bağışlar toplamıdır.

4. Kiralar : Sigorta ortaklığının kullandığı binalar için fiilen ödediği kiralar ile, kendi mülkü olup bizzat işgal ettiği binalar için tahakkuk ettirdiği kiralar toplamıdır. (Ortaklığın kendi malı olan binalar için kira tahakkuk ettirmesi halinde, kâr kalemi tahakkuk ettirilen kira miktarında azalmış olur).

5. Faizler : Bu kalem, kurumlara ve kişilere ödenen her türlü faizleri, teknik faizleri, mecburi reasürans ve retrosesyon mukavelelerinde gösterilen faizleri kapsamaktadır.

6. Karşılıklar : Bilânçonun düzenlenmesinden önce belirli risk karşılığı olmak üzere veya yedek akçe olarak ayrılan paralar toplamıdır.

7. Kâr (14).

8. Buraya kadar sayılan yedi kalemin toplanması ile, sigorta ortaklıklarının ve sigorta komisyoncularının **millî gelire** yaptıkları katkı bulunmaktadır.

9. Bu toplama, kurumlar ve gelir vergileri dışında kalan ve gerek Maliye Bakanlığı'na gerekse her türlü mahallî makamlara ödenen bütün vergiler, resimler ve harçlar eklenerek, sigorta ortaklıklarının ve sigorta komisyoncularının **piyasa fiyatları ile safi millî hasılaya** katkısı hesaplanmaktadır.

10. Böylece elde edilen toplama, aşınma ve eskime paylarının eklenmesiyle, sigorta kurumlarının ve sigorta komisyoncularının, piyasa fiyatlarıyla gayrisafi millî hasılaya yaptığı katkıya varılmaktadır.

Bankaların, Tarım Kredi Kooperatiflerinin, Ödünç para veren gerçek ve tüzel kişilerin, sigorta ortaklıklarının ve sigorta komisyoncularının yarattıkları değerlerin toplanması suretiyle malî kurumlar sektörünün, sırasıyla, millî gelire, piyasa fiyatları ile hesaplanmış safi millî hasılaya ve piyasa fiyatları ile hesaplanmış gayrisafi millî hasılaya yaptığı katkı elde edilmektedir.

(14) Sigorta ortaklıklarının (tasarrufu teşvik ikramiyesi) dağıtmaları söz konusu olmadığından, bankalara gönderilen soru kâğıtlarındaki «6» numaralı kalem, sigorta ortaklıklarına gönderilen soru kâğıtlarında yer almamaktadır.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- T.C. BAŞVEKÂLET
İSTATİSTİK UMUM
MÜDÜRLÜĞÜ** : Türkiye Milli Geliri, 1938, 1948 - 1951, Ankara 1954
- BİRİNCİ YÜKSEK
İSTATİSTİK
ŞURASI** : Milli Gelir - Milli Muhasebe Çalışmaları, Tebliğ No: 3
: Ankara 1965
- OEEC** : A Standardized System Of National Accounts, 1958
ed. Paris 1959
- U.K. CENTRAL
STATISTICAL
OFFICE** : National Income Statistics, Sources And Methods,
: HMSO London 1956
- U.S. DEPARTMENT
OF COMMERCE** : National Income, 1954 ed. Washington, 1954.
- D.B. YNTEMA** : National Income Originating In Financial Interme-
diaries. Studies In Income And Wealth vol; X, New
York 1947
- R. RUGGLES** : National Income And Income Analysis, New York
1949
- C.S. SHOUP** : Principles Of National Income Analysis, Boston 1947.